

א, יט

ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה
בפרם תבוא אלהן המילדת וילדו

כי חיות הנה: ...הרי הן משולות כחיות השדה שאינן לריכות מילדות. והיכן משולות
לחיות, גור אר"י, ואב יטרף, נכור שורו, חילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו, הרי הכתוב
כללן, ויברך אותם (ויחי מט, כח). ועוד כתיב (יחזקאל יט, ז) מה אמך לציא.

בפרשת ויחי שם מפרש רש"י שהלימוד הוא מסיום הכתוב, "איש אשר
כברכתו ברך אותם" (ולא נאמר "ברך אותו").

והנה ברוב דפוסי רש"י וכתבי יד רש"י (שתחת ידי) ליתא המלים "ויברך אותם
ועוד כתיב". וכן ליתא בגמרא (סוטה יא, ב) ובמדרש (שמות רבה כאן).

ולפי הגירסאות שגורסים מלים אלו, יש לומר שכוונת רש"י לכלול כאן לא רק
את השבטים שלא נמשלו בפירוש לחיות, אלא גם אלה שלא בירכם יעקב כלל
(ראובן שמעון ולוי). ועל זה מביא רש"י את הכתוב "ויברך אותם", וכפירוש
רש"י שם "יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי, תלמוד לומר ויברך אותם כו".

ואולי נפלה כאן טעות הדפוס, ובמקום "ויברך אותם" צריך להיות "ברך
אותם".

א, כא

ויהי כי יראו המילדת את האלקים ויעש להם בתים

ויעש להם בתים: צמי כהונה לוי ומלכות, שקרוין בתים, ויבן את בית ה' ואת בית
המלך (מ"א ט, י). כהונה ולוי מיוכזר ומלכות ממרים, כדאיחא במסכת סוטה (יא, ז).

צמי כהונה לוי ומלכות

צריך ביאור:

א. מדוע מעתיק בדיבור המתחיל גם את המלים "ויעש להם".

ב. מדוע אינו מפרש שהקב"ה עשה להם בתים כדי להסתירם מפרעה, או
שזיכה אותם בפרי בטן (ראה באבן עזרא).

והרי לפירושים אלו (א) "בתים" הוא כפשוטו (או בתים ממש או משפחות).
(ב) אתי שפיר מה שנאמר "ויעש" לשון עבר. (ג) השכר הוא מדה כנגד מדה.

והביאור:

אין לפרש שהקב"ה עשה להם בתים שהסתירם מפרעה, כי לפי זה:

א. הי' לו לכתוב "ויבן להם בתים" וכיוצא בזה (ולכן מעתיק רש"י בדיבור המתחיל גם מלת "ויעש").

ב. ממה שנאמר בפסוק הקודם "וייטב אלקים למיילדות" משמע שהכוונה להוספת טובה, לא לענין שלילי בלבד (שפרעה לא הזיק להם).

כן אין לפרש שהקב"ה זיכה אותם בבנים, שהרי כל בני ישראל התברכו אז בבנים מרובים (כמסופר בתחילת הפרשה), ואין כל חידוש וטובה ("וייטב") בשכר זה לגבי המיילדות (ולכן מעתיק רש"י בדיבור המתחיל גם מלת "להם").

לכן מפרש שהשכר הוא בתי כהונה לוי' ומלכות, שהוא הוספת טובה וברכה מיוחדת.

זהו שפירש רש"י בדיבור המתחיל הקודם "וייטב אלקים למיילדות, מהו הטובה ויעש להם בתים": כוונתו לא רק לפרש "מהו הטובה", אלא גם לבאר מה מכריחו לפרש שהטובה היא בתי כהונה לוי' ומלכות, לא שכר אחר (שהרי "ויעש להם בתים" בא בהמשך ל"וייטב אלקים למיילדות", כנ"ל).

והנה, גם השכר של בתי כהונה לוי' ומלכות הוא מדה כנגד מדה, ועוד ביתר פרטיות מבפירושים האמורים. שהרי המיילדות לא רק שעזרו להקים משפחות יהודיות, אלא שסייעו בהקמת הדור של יוצאי מצרים, שממנו יצא כל בית ישראל עד סוף כל הדורות; והם באו על שכרם לא בכך שהם זכו לבנים ומשפחות, או בכך שהם זכו לבנים שהיו כהנים לויים ומלכים, אלא בכך שנבנו מהם בתי כהונה לוי' ומלכות, הבתים המיוחדים שבישראל עד סוף כל הדורות.

ויש לומר שלכן משנה רש"י מלשון הגמרא (סוטה שם) "כהונה ולוי' אהרן ומשה, ומאן דאמר בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי", אלא כותב "כהונה ולוי' מיוכבד ומלכות ממרים", כי עיקר תוכן השכר הוא לא שהי' להם בנים בעלי מעלות מיוחדות, כי אם שמהם יצאו "בתי כהונה לוי' ומלכות".

סקרויין נמים, ויבן את בית ה' ואת בית המלך

צריך ביאור:

א. לשון הכתוב הוא "אשר בנה שלמה את שני הבתים, את בית ה' ואת בית המלך", ורש"י כותב "ויבן את בית ה' גו'".

ב. רש"י מפרש "בתים" במובן של משפחות, ואילו "בית ה'" ו"בית המלך" פירושם בתים ממש.

ג. מדוע אינו מסתייע ממה שנאמר (תהלים קלה, יט"כ) "בית אהרן גוי" "בית הלוי גוי", או ממה שנאמר (ישעי' ז, יג) "שמעו נא בית דוד" - שגם שם הכוונה למשפחת אהרן ולוי ולמשפחת המלך.

והביאור:

רש"י אינו זקוק להוכחה ש"בית" פירושו גם משפחה, שהרי כבר פירש לעיל (ויגש מה, ב) "וישמע בית פרעה", "עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש". וכן בתחלת פרשתנו נאמר "איש וביתו באו". אלא כוונתו להוכיח שכאשר נאמר "בתים" סתם אפשר לפרשו בתי כהונה לוי' ומלכות "שקרויין בתים".

ובמקום "ויבן את בית ה'" צריך להיות כתוב ברש"י "הבתים את בית ה'", כלשון הכתוב (ראה להלן).

לכן לא קשה מידי מכך ש"בית ה'" ו"בית המלך" פירושם בתים ממש, כי כוונת רש"י אינה אלא להוכיח ש"בתים" סתם היינו בתי כהונה לוי' ומלכות, וזה יכול להיות או בתים כפשוטו או בתים כמובן של משפחות.

כדליתא נמסכת סוטה

רש"י מציין את המקור לפירושו כדי לאפוקי מהספרי (בהעלותך י, כט), שגם שם מובא ענין זה. וטעמו ונימוקו עמו - בסוטה שם מבואר כיצד השכר של מדה כנגד מדה הוא בכל פרט ופרט של מעשה האדם, ואף כאן הי' השכר מדה כנגד מדה באופן פרטי, כנ"ל.

ויש לומר שעם הציון למסכת סוטה מתרץ רש"י שאלה נוספת:

בתחלת הכתוב נאמר "ויהי כי יראו המיילדות את האלקים", שמזה משמע לכאורה ששכרן הי' מדה כנגד מדה בענין זה. וכן אמנם מבואר במדרש רבה כאן, שיוכבד זכתה לבן שנתן את התורה לישראל, ומרים יצא ממנה בצלאל, שעשה את הארון לתורה. ושכר זה הוא מדה כנגד מדה, כי תכלית התורה היא יראת שמים, ככתוב (ואתחנן ו, כד) "ויצונו ה' גוי' כל החוקים האלה ליראה את ה' וגו'".

לכן מציין רש"י למסכת סוטה, כי בסוגיית הגמרא שם מבואר הענין של מדה כנגד מדה לא לגבי רגש האדם וכוונתו, אלא לגבי המעשה שלו בפועל. ועל פי זה מובן ששכרן של המיילדות לא הי' כל כך עבור כוונתן ומחשבתן, "ויהי כי יראו המיילדות את האלקים", אלא (בעיקר) עבור מעשיהן בפועל - "ותחיין את הילדים".

שם: צמי כהונה לוי ומלכות

יש מפרשים המסבירים תיבת "בתים" כפשוטה, ובשני אופנים: (א) פרעה בנה בתים עבור המיילדות אצל עבדיו, כדי שיוכלו לראות אם הולכות הן אל העבריות (רבותינו בעלי התוספות); (ב) פרעה בנה בתים למצריים, כדי שיגורו בשכנות לבני ישראל (מדרש לקח טוב, פענח רזא, ריב"א).

אבל רש"י אינו מפרש כך, כי בפשטות מוסבת תיבת "ויעש" על הנאמר לפני זה בכתוב - "אלקים" - לא על פרעה. וכן מוכח גם מזה שבכתוב הבא מוסיף ומפרט "ויצו פרעה". ובפירוש השני הנ"ל ישנו קושי נוסף: תיבת "להם" אינה מתייחסת למיילדות אלא למצריים (או לבתי ישראל).

ראה בכל זה בבחי ובבאר מים חיים.

שם: ויבן את בית ה' ואת בית המלך

בפסוק שם נאמר: "אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית ה' ואת בית המלך", ותיבת "ויבן" כלל לא מופיעה בפסוק.

ונראה שבמקום "ויבן" צריך להיות "הבתים" (כנ"ל).

ויש לומר שהטעות נוצרה מכך שתיבת "הבתים" היתה כתובה בקיצור - "הב", והוקשה למעתיק לפענחו כ"הבתים", שאז לשון רש"י "בתים הבתים", ולכן פענח תיבה זו כך: ו' י' במקום ה', ונ' סופית במקום התג המורה על קיצור המלה (וכרגיל בכתבי יד, שכמה וכמה אותיות דומות ביותר זו לזו).

ברלינר מעיר (על דעת עצמו) שבמקום "ויבן" צריך להיות "אשר בנה". אבל קשה לקבל השערה זו, וזאת משלש סיבות:

א. לפי תיקון זה אין תשובה לשאלה - איך נולדה טעות כזו. ב. על פי זה צריכים לומר אחת משתיים: או שחסרה ברש"י תיבת "גו" אחר "אשר בנה", או שקיצר רש"י את לשון הכתוב. ג. הלא רש"י מביא ראיה לתיבת "בתים" שבכתוב, ותיבה זו עצמה מפורשת בכתוב שם - "(ה)בתים", ומפורש פירושו; ודוקא תיבה זו אין רש"י מביאה. ונוסף על השמטה זו - מעתיק מתחלת הכתוב "אשר בנה", שאינן מוסיפות כאן ולא כלום. ואדרבה: כאן נאמר "ויעש" (במובן של הקמת משפחה) ולא "בנה" (בנין גשמי).

שם: כהונה ולוי מיוכזר

רש"י אינו מפרט "כהונה מאהרן ולוי ממש". ויש לומר בטעם הדבר, שרש"י מסופק בפירוש הדברים: האם הכוונה לכהונה מאהרן ולוי למשה, או שמא אף

כהונה למשה; ספק התלוי בשתי הדיעות שברש"י להלן (ד, יד) האם משה נענש בכך שניטלה ממנו הכהונה.

או יש לומר, שרש"י סבור שכהונה היא רק למשה ולא לאהרן, שהרי אהרן נולד לפני "ותחייך את הילדים", ו"ויעש להם בתים" הוא נתינת שכר על "ותחייך"; והכוונה היא לכך שבתחילה הי' משה כהן ולאחר מכן ניטלה הכהונה ממנו ונעשה לוי (כפשטות לשון רש"י להלן שם. וראה רש"י תצוה כט, כד. אמור כא, כב), או שפסקה הכהונה רק מזרעו (ראה רש"י להלן שם: "בניו יקראו על שבת הלוי"). ואף על פי כן ניתן לקרותו "בתי כהונה ולוי", כי בזכות זו של יוכבד קבל משה את הכהונה, אלא שנענש ונעשה (או שזרעו נעשו) בית לוי. אבל בכל זאת זכות היא לגבי ישראל.

אבל - כל זה היפך פשוטן של דברים, לומר שזכותה יוכבד רק לכהן אחד בלבד, וכל הכהנים האחרים אינם קשורים לזכותה זו! ואף שאהרן נולד לפני "ותחייך" - הרי זכה בכהונתו לאחר מכן. ויתרה מזו מצינו בפינחס (לפי הדיעה שנעשה כהן לאחר שהרג לזמרי - רש"י פינחס כה, יג). וראה רש"י ויחי מט, ג לגבי ראובן (אלא ששם הוא בכיוון הפכי - הפסד הכהונה).

שם: כדליתא במסכת סוטה

בכת"י אחד: דבר אחר בתים, פרעה עשה להם בתים של מצרים סביב לבתי ישראל כדי שישמע המצרי כשבת ישראל מולדת, וכתוב אחריו ויצו פרעה לכל עמו, וזהו שמפורש לשם ופסחתי עליכם מדלג הי' מביתו של ישראל לביתו של מצרי שהיו שרויים זה בתוך זה. ולהעיר מרש"י בא יב, יג: "ופסחתי, מדלג הי' מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה".

ג, א

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי

ויקח את בת לוי: פרוש הי' ממנה... והמזירה ועשה נה לקוחין שניים

בגמרא (סוטה יב, א) נאמר "עמד וגירש את אשתו... עמד והחזיר את אשתו". ומזה שרש"י משנה וכותב "פרוש הי' ממנה כו' והחזירה ועשה בה ליקוחין שניים" - משמע קצת שלא היו גדר קידושין (שלאחר מתן תורה).

בצפנת פענח על התורה כתב שעמרם "הוסיף דין של נישואין, ב"ב דף קכא, ועייץ מה שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ט ה"א) דעמרם הוסיף דינים ומצות". ויש להאריך בזה.